

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES

Müdür — Editor

Prof. Dr. ZEKİ VELİDİ TOGAN

CİLD — VOLUME II.

CÜZ — PARTS 2-4

1958

Edebiyat Fakültesi Matbaası

İSTANBUL

1960

Çinde İslâmiyet

CELÂLEDDİN WANG-ZİN-SHAN

1. İslâmiyetin Çin'de yayılışı¹

İslâmiyetin Çin'e girişi m. VII. asra veya hicrî I. asra tesadüf eder. O zaman Araplar deniz yoluyla Cansan ve Hangehow'ya gelmişler, diğer müslüman grubları da İran ve Türkistan yoluyla şimalî Çin'e girmişlerdir. Çinle Arabistan arasında ticaret münasebeti de bu devirde başlamıştır. Arap tacirleri Hindistan yoluyla Çin'e kadar gidip oradan kıymetli taşlar (zümrüt, yakut v. s.) altın, gümüş ve baharat ve ipekli dokumaları İran körfezi yolu ile Irak'a ve Şap denizi yolu ile de İskenderiye'ye ve oradan Avrupa'ya sevketmekteydiler.

Çin tarihinde İslâmiyetten, Tang Sülâlesi (M. S. 618-907) nin ikinci hükümdarı Tai Zun (M. S. 627-650) zamanında bahsedilmeye başlamıştır. M. S. 638 de Çin hükümdarı sarayına batıdan birbirini müteakip iki elçi gelmiştir. Biri İran'daki son Sasanî hükümdarı Yezdigred tarafından, diğeri de Roma imparatoru tarafından gönderilmiştir. Her iki elçi kendi hükümetlerinin Arapları mağlûbiyete uğrattıklarını bildirmişlerdir. Bu münasebetle Yezdigred'in oğlu Firüze ve Roma İmparatorunun oğluna, Çin hükümdarı Tai Zun'un sarayı muhafızları arasında yüzbaşılık rütbesi verilmiştir. Bu münasebetle Çinliler, ilk defa olarak Arap ve İs-

¹ Makaleyi yazarken şu eserlerden istifade edilmiştir :

1. 反共的中國回教
2. 中國回教協會會報
3. 中央日報
4. 中共對待少數民族之手段
5. 各種雜誌 王曾善

Ahmed Ali, Muslim China, Karachi 1952.

Isaac Mason, The Mohammedans of China. 1955

İlâmiyetin dünya hadiselerinde mühim yer tutan bir faktör olduğunu anlamışlardır.

Rivayete göre M.S. 650 senesinde Çin imparatoru, Halife Osman'a bir elçi göndermiş ve bu elçi Çin'e dönüşünde, Halife Osman'dan resmî bir mektup getirmiştir. Bu mektub Çin payitahtı olan Sianfu'da büyük bir merasimle kabul edilmiştir (M. S. 651). Çin kaynakları başka temasları da zikretmektedir. Bu kaynaklarda, Arabistan hakkında epey malûmat verilmektedir. Bu temaslardan bir asır sonra Çinliler orta Asyada husûle gelen çarpışmalar neticesinde, İslâmîlığın çok daha büyük bir kuvvet olduğunu öğrendiler. O zamanki Çin hükümdarı Şüen Zum (M.S. 713-756) Türkistanı işgal etmekte olan Araplara karşı 200.000 kişilik bir ordu göndermişti. Bu ordunun kumandanı kendi yigeni idi. Bunlar Arap kumandanı Quteybe ibn Muslim'e karşı harp etmişler fakat muharebede mağlûb olmadıkları halde geri dönmüşlerdi. Müteakiben Quteybe Çin hükümdarına bir elçi göndermiş, hükümdardan ya İslâmiyeti kabul etmesini, veya cizye vermesini istemiştir. O devirlerde kim olursa olsun, hatta ecnebi elçiler bile, Çin hükümdarına secde ederlerdi. Fakat Quteybe'nin gönderdiği elçi, Çin tarihinde ilk defa olarak, İmparatora secde etmemiştir. Bundan sonra İslâm Orduları Çin hudutlarına kadar ilerlemiştir. Çin hududuna gelen Arap mümessilleri Çinliler tarafından büyük bir izzet ve ikram görmüşlerdir. M. S. 719 da halife Velîd ibn Abdülmelik'in vefatı sıralarında Quteybe bin Müslim katledilmiştir. Kaşgarı almış olan Quteybe Şarkî Türkistanı tam olarak fethetmiş olaydı bütün Çin İslâm âleminin bir parçası haline gelmiş olacaktı. Çin hududuna kadar giden Arap ordusu, hrlifenin ölümünü duyunca ve Quteybe de öldürülünce Çin ile sulh yapmış ve Çin hükümdarı tarafından verilen zengin harp tazminatı ve hediyeleri olarak Çin hududundan çekilmişlerdir. Mamafih Araplar ile yapılan bu temaslar bilhassa ticarî temaslar neticesinde her nasılsa Çin ahalisinin bir kısmı İslâmiyeti kabul etmiştir. Bunlar içinde HUYKOA isminde bir kabîleye, yani Uygurlara mensup zümreler İslâmiyeti kabul ettiğinden, İslâm dîni Çin'de de Huycias ismini almıştır. Şimdiye kadar bu tabir Çin'de kullanılmaktadır. Bu vakalardan sonra İslâmiyet için Çin kapıları açılmıştır. İslâmiyeti Çin'e sokanlar Kur'an'ı ve diğer din kitaplarını da beraber götürmüşlerdir. Bu mukaddes kitab geldiği zaman Çinliler ona karşı çok hürmet göstermişler, onu yerleştirmek, muhafaza etmek ve onun

tercümesi için hükümdar sarayının yanında ayrı bir bina yaptırmışlardı. O zamandan itibaren İslâm şeriatı de bütün Çin'e yayılmış, hatta Tang sülâlesi hükümdarının sarayına kadar girmiştir.

Abbasi Halifeleri Çin'e kadar elçi göndermişlerdir. Bu arada bir vak'a olmuştur ki, İslâmiyetin Çin'de geniş mikyasta yayılmasını kolaylaştırmıştır. Tang sülâlesinin X. hükümdarı Şuen-Zum tahtta iken idaresi altındaki Türklerden, Anluşen adında bir kumandan tarafından bir isyan tertip edilmiştir (M. S. 755). Hükümdar Suen-Zum tahttan feragat etmiş ve yerine oğlu Zuzuna, hükümdar olmuştu. Çin hükümdarı bu isyanı bastırmak için Müslümanlardan yardım istemişti. Abbasi halifesi Abu Cafer Mansür, Suen'a yardım etmek üzere Şarkî Türkistana 4000 yahut 10.000 kişilik bir ordu techiz ederek göndermişti. Asiler bu ordunun yardımıyla mağlûb edilmiş iki başkent Sianfu ve Hanenfu asilerin elinden, istirdat adılmıştır (M.S. 757). Tang hükümdarı Suun, minnet ve şükranını belirtmek üzere İslâm ordusuna en kıymetli misafirleri gibi muamele etmiş, ve onların daimî olarak Çin'de kalmalarına müsaade etmişti. Bütün bu İslâm ordusu Çin'de kalmış, Çin kızları ile evlenmiş, kendi memleketleri olan Horasan'a dönmemiştir. İşte Halife Mansur zamanında Çin imparatoruna yardım maksadiyle gelmiş olan bu müslüman askerlerinin ahfadı bugünkü Çin müslümanlarının esasını teşkil etmektedir. Tang sülâlesinin tarihine göre M.S. 787 de 4000 kadar yabancı aile Çin'de Sianfu'da yerleşmişti. Bu aileler, Ansi yani Horasan ve Buhara, ve Kaşgar gibi İslâm ülkelerinden gelmişti. Sianfu'da yerleşen bu aileler Çin sarayından aylık alıyorlardı. Bu aylıkların yekûnu senede takriben 500.000 gümüş tutuyordu. O zaman Tibetliler Çin'in garbindaki yolları işgal etmişlerdi. Bu müslüman aileler bu yüzden memleketlerine dönememişler, ve daimi olarak çinde ikamet için müsaade istemişler, onların bu istekleri Çin hükümdarı tarafından kabul edilmiştir. Bunlar aynı zamanda Çin ordusuna da girmişlerdir.

II. Çin'e deniz yoluyla gelen müslümanlar

Müslümanlardan bir kısmı Çin'e böylece kara yoluyla girmiştir, fakat büyük bir kısmı deniz yolu ile gelerek Kanton ve Hancov şehirlerine yerleşmişlerdir. Deniz yoluyla gelmiş olanlar; Cenubi Çin'de, karadan gelenleri ise şimal ve şimali garbi bölgelelerinde İslâmîliği yaymışlardır. Deniz yoluyla gelen ilk müslümanlar arasında dört tane İslâm mürşidi de bulunmaktaydı. Bu mürşidler

Çin'e Tang sülâlesinin hükümdarı Taî Zung zamanında (M.S. 627-650) gelmişlerdir. Bu dört müşşidden biri Kanton'u merkez edinmiş, diğeri Yanco'da, öbür ikisi ise Cuanço'da yerleşmişlerdi. Çin müslüman rivayetleri, Kanton'da yerleşmiş ve orada vefat etmiş olan müşşid'in Sa'd ibn Vaqqas isminde olduğunu kaydederler. Sahabeden Sa'd ibn Vaqqas Çine ayak basmamıştır ve Medine'de medfundur. Kanton'da medfun olan zat, şayet gerçekten bir tarihi zat ise, ve Sa'd ibn Vaqqas'la münasebeti olmuşsa, bu büyük İslâm kumandanı İran'ı fethederken Basra Körfezi ve Hind Okyanusu yoluyla Çin'e giden Arap tüccarları ile batı Şin'e gönderilmiş olabilir. Kanton'da Sa'd ibn Vaqqas'a nisbet edilen bir cami de vardır. Rivayete göre bu cami onun tarafından yaptırılmıştır. Bu rivayetlere göre Çin'de ilk cami budur. Çin resmî kayıtlarına göre, Çin ile İslâm münasebeti M.S. 651 veya Hicretin 29. senesinde başlamıştır. Tang sülâlesinden sonra gelen Sung sülâlesi devrinde (M.S. 960-1280) saray kayıtlarına göre, Arabistan'dan Çin'e 12 elçi gelmiştir. Bu sülâle zamanında Çin'e gelmiş olan müslümanlar, hükümet tarafından iyi karşılanmışlardır. Bunlardan çoğuna unvanlar ve yüksek memuriyetler verilmiştir. Buna dair haberler İslâm ülkelerinde yayılınca, din neşri yolunda hizmet ederek sevağa mazhar olmak için Türkistan yoluyla Çin'e daha çok müslüman akın etmeğe başlamıştır. Bunlardan birçokları Çin ordusunda hizmet etmişlerdir. Sung sülâlesinden sonra iş başına gelen Yuan (Mogol) sülâlesi devrinde (M.S. 1220-1368) Çin'de Müslümanların sayısı o ana kadar tasavvur edilmeyen bir nisbette ve hızla artmıştır. Bu devirde gelen müslümanlardan Hasan isminde birisi nazırlık derecesine kadar yükselmiştir. İngiliz sinoloğu E.H. Parker'in yazdığına göre, Yuan sülâlesi devrinde Araplar, Acemler, Buharalılar ve Türkistan Türkleri tufan gibi Çin'e yayılmışlardır. O zaman Çin'e gelen Müslümanlar arasında fen adamları, astronomlar, tabipler, din âlimleri ve seyyahlar da bulunmuştur. Bunlardan bir çoğu Çin tarihinde büyük izler bırakmıştır. Bu zamanda seyyah İbn Batuta da Çin'e gelmiş ve seyahatnamesinde Çin hakkında o güne kadar görülmeyen bir şekilde mufâssal malûmat vermiştir. Yuan sülâlesinden sonra Ming sülâlesi (M. S. 1368-1644) gelmektedir. Bu sülâle zamanında da Müslümanlar büyük imtiyazlara mazhar olmuşlardır. Hem orduda hem de sivil memuriyetlerin bir çoğunda yüksek mevkilerde Müslümanlar da bulunuyorlardı. Bu esnada Çin'e Önyasadaki müslüman hükâmetlerinden bir çok elçi de gelmiştir. Çin'e gelen

Müslümanlar çoğaldıkça, san'at ve hünەرleri de Çin san'atı ile karışmıştır; aynı zamanda Ming sülâlesi devrindeki porselenlerde de islâm san'atının tesiri görölmektedir. Bu devirde mavi renkli bir porselen çok rağbet kazanmıştır ki bu, İran'dan getirilen zırnık taşından imal edilmekteydi. Bu devirde çıkan Çin porselenleri üzerinde arapça yazılar, hitabeler ve Kur'anı Kerim'den parçalar bulunmaktaydı. Bundan başka İslâm memleketlerinde yapılan birçok porselen tiplerinde de Tang, Sung ve Ming sülâlesi zamanlarındaki sanatın tesiri görölmektedir. 1644 senesinde Ming sülâtesi düştükten sonra Tsing (Mançu) sülâlesi iş başına gelmiş, bu sülâle devrinde Çin'de Müslümanlar bütün imtiyazlarını kaybetmişlerdir. Bunu takip eden tarihlerde Müslümanlar tasavvur edilemeyecek kadar feci vaziyete düşmüşlerdir. XVIII. ve XIX. asırlarda Müslümanlar, Çinlilerden çok zulüm gördüler, ve birçoğu da katledildiler. Bu suretle Çin'de Müslümanlar mevkilerini günden güne kaybetmişler ve neticede sefalet içinde yuvarlanmışlardır.

III. Çin Müslümanlarının isimleri ve bazı âdetleri.

Müslümanlar Çin'e geldikten sonra birçok Çinli islâmiyeti kabul etmiştir. Bunlar içinde ilk olarak şimalî garbî Çin'de yaşayan Huy-crao isimli bir kabile İslâmiyeti kabul etmişti; bu isim Uygurların da dahil olduğu bir Türk camiasının ismidir. Bu kabîle vasıtasıyla İslâmiyet garpten şarka doğru yayılmağa başlamıştır. Bundan dolayı Çinliler islâmiara **Huyeko** demeye başlamışlardır. Bu kelime bu güne kadar kullanılmaktadır. Fakat Çin'de müslüman manasında **Huyeko**'dan başka şu tâbirler de kullanılmaktadır.

- 1 — Huy Huy
- 2 — Huy-Cıav (Huy dini)
- 3 — İancınçıav (saf ve hakikî din)

Çin Müslümanlarında herkesin bir dîni ismi vardır. Bu isim bir çoğunun doğumunun üçüncü gününde hocalar tarafından evinde bir dîni merasimle verilir. Bu isimler mahduttur. Bir çoklarına aynı isimle verilir. Bu dîni isim en çok aile içinde kullanılır. Resmî olarak kullanılmaz. Çin Müslümanları ayrıca bir de Çin'ce isim ahyorlardı. Bunun için Çinlinin müsliman olup olmadığı isminden anlaşılıyor. Pek nadir olarak bazıları müslüman ismini cemiyet hayatında da kullanmaktadırlar. Son zamanlarda Çin'de yazılan

yazılarda «İslâm» kelimesini olduğu gibi yazarlar çoğalmıştır; maamafih «Huyakon» ismi umumî olarak kullanılan bir isimdir.

Çin müslümanlarının âdetleri: Çin müslümanları dağınık oturdukları için yaşayışları ve âdetleri itibariyle çinlileşmiştir. Dil, kıyafet ve yaşayış tarzlarının Çinlilerden farkı yoktur. En büyük ve mühim fark yemeklerinde göze çarpar. Çin müslümanları yemeklerine çok önem verirler. Domuz eti yemezler, aynı zamanda gayri müslim bir ev ve lokantada yemek yemezler. Bazı dindar kimseler, gayri müslim olan birinin kullandığı fincandan dahi çay içmez, evde misafir için kullanacakları eşyayı ayrı tutarlar; bunları kendileri kullanmazlar. Seyahate çıktıkları zaman yolda yiyeceklerini yanlarına alırlar, bu yemekler biterse Müslümanların bulunmadığı yerlerde yalnız ekmek ve su ile iktifa ederler. Gayri müslimlerin yemeklerine dokunmazlar. Çin Müslümanları Gayri müslimlerle evlenmezler. Pek nadir olarak bir Müslim bir Gayri müslimle evlenirse, kadın öldüğü vakit mutlaka müslüman olarak defne dilir. Evlendikleri zaman düğün merasimi yaparlar, nikâh bu merasimde mutlaka imam tarafından kıyılır; bu merasimde iki tarafın baba ve anneleri dayıları hazır bulunurlar, nikâh kaydını arapça yazarlar, çiftler de buna isimlerini arapça olarak yazarlar. Bunların her zaman kullanmadıkları dinî isimleri işte bu zaman kullanırlır.

İslâm evindeki çocuklar, altı yaşına gelince camiye gönderilir, dinî mekteplere verilir, oraya üç sene devam ederler, orada dinî dersler ve Kur'an-ı Kerim, arapça dualar öğrenirler. Kur'an-ı Kerimi herkes okumaz, okumasını bilenler de mânasını bilmezler. Kur'an-ı Kerimin mânalarını çince tercümelerden öğrenirler. Çin'de her müslüman evinin kapısı üzerinde arapça dua yazılır. Bu suretle bu evin veya dükkânın bir Müslümana ait olduğu kolayca anlaşılır. Her müslüman evinde mutlaka arapça bir Kur'an-ı Kerim bulundurulur. Bu Kur'an-ı Kerimler, Çinli imamlar tarafından meydana getirilen yazma nushalardır. Müslüman lokantasının üzerine çince vehuyca kelimeler yazılı bulunur. Çin Müslümanlarından birisi öldüğü zaman cenazesi dinî bir merasimle kaldırılır. Her ölüm yıldönümünde kocalar davet edilerek mevlut okuturlar ve aynı zamanda undan börek gibi birşey yaparak yağda kızartırlar ve dağıtırlar. Mütevaffanın bütün akraba ve dostları davet edilir. Çin Müslümanlarının ekseriyeti dindardır. Namaz kılar ve oruç tutarlar. Vaziyeti müsaid olanlar hacca giderler. Eskiden bu hacılara

çok hürmet edilirdi. Çin Müslümanları memleket nüfusunun azınlığını teşkil ettikleri için birbirlerine çok bağlıdılar. Sosyal ve malî cephede birbirlerine yardım ederler. Meselâ birisi işsiz ve parasız kaldığı zaman onun yardımına koşarlar. Bir Çin Müslümanı seyahate çıktığı zaman gittiği yerde cami varsa doğrudan oraya gider. Çünkü camilerde misafir odası yahut misafirhane bulunur. O şehirde bulunan Müslümanlar sırasıyla misafiri davet ederler ve yardımda bulunurlar. Çin Müslümanlarının en şevketli altın devri, Cengiz evladı devri demek olan Yüan sülalesi devridir. O devirde garpten, Samarkand, Buhara ve Horasandan çok miktarda Müslüman ahali ve İslâm âlimleri getirilmiştir. O zaman Çinde Müslümanlar büyük devlet memuriyetlerinde bulundular. Bunlar, bilhassa Mahmud Yalvaç ve oğlu Mesud Bek Çinde ve hattâ Kubilay Han zamanında Cava'nın fethinden sonra İndonezyada ve Malayada İslâmiyetin yayılmasını temin ettiler. Moğol hanları Budist olmakla beraber müsamahakâr idiler. Moğol prensleri arasında müslüman olan, yahut müslümanlığa mütemayıl olanlar mevcuttu. Bunlardan şehzade Anende müslüman olup eskiden hükümet sürmüştü ve oralarda islâmiyeti yaymıştır. Bu devirde Kansu adeta Uzakdoğuda islâmiyetin neşir merkezi halini aldı. Bayrakların Moğollar için mavi, Tibetliler için siyah, Müslümanlar için beyaz olarak kullanılması o zaman teessüs etmiştir.

Çinde, zamanımıza kadar Müslüman ocakları olan vilâyetler o devirde teşekkül etti. Çin Müslümanları milliyet itibariyle karışıktır. Cenup yoluyla gelenler Araplardır. Türkistan ve Horasan yoluyla gelenler Türkler ve İraniler idi. Anende zamanında eski Budist dinlerini değiştirerek müslüman olan Tatar ve Moğollara eski dininden dönmüş manasıyle «Döngen» denildi; bu isim zamanımıza kadar Türkler arasında kalmıştır. Bugün Kansu vilâyetindeki Müslümanların Salarlardan gayrısı, kâmilen çinleşmiş ve kendi türkçe ve tatarca dillerini unutmuşlardır, -Hoten taraflarında bazı köylüler müstesna- farsça konuşan da kalmamıştır. Prof. Toganın Selçuklu Sultanı Melikşahın Hoten taraflarına gönderdiği Türkmen ordusunun bakiyesi olduklarını zannettiği uzun boylu, sık sakallı Salor (Salur) lar ile Şarki Türkistan Türkleri (ki bunlara «Türki» denilir), Kazak ve Kırgızlar türkçe konuşurlar.

Müslümanlar başlıca dört guruba ayrılırlar:

1. Şimalî Garpteki müslümanlar: Bunlar Çin'in Kansu, Nigh-

sira, Shensi, Chinghai vilâyetlerinde otururlar. Bunlar menşe itibariyle türk ve moğollardır, asıl Çinlilere komşu olarak yaşarlar. Bunlar yukarıda zikrettiğimiz Döngenlerdir. Bunlar zikri geçen vilâyetlerdeki ahalinin % 50 sini teşkil etmektedirler.

2. Sinkiang, Şarkî Türkistan müslümanları: Bunlar Türki'dir. Nufusun Şarkî Türkistan'da % 90 teşkil ederler.

3. Yunnan Müslümanları: Çintin garbî cénubında Yunnan vilâyetinde otururlar. Bunlara Panthay denilir. Etnik bakımdan bunlar karışık bir unsur teşkil eder. Mamafih ekseriyeti Arap askerlerinin ahfadından ibarettir. Yunnan'daki Müslümanlar bu vilâyetteki umumi nüfusun %50 sini teşkil ederlerdi. Fakat bir kaç defa katliama uğradıkları için nüfusları azalmıştır.

4. Çin'in diğer kısımlarındaki Müslümanlar: Bunlarda, diğerlerinden farklı olarak, muhtelif yabancı unsur çok bulunur: Meselâ, Orta Çin'de, Hopey ve Shantung vilâyetlerinde bulunan Müslümanlar böyledir. Çin'de Müslüman bulunmayan bir vilâyet yoktur. Müslümanlar, görünüş, tavır ve âdetleriyle esas Çinlilerden ayrılırlar.

IV. Mancu sülâlesi devrinde Çin Müslümanlarının hali, kıyam- lar ve katliâmlar.

Çin'de Tsing (Mançu) sülâlesi (1644 - 1911) devrinde Müslümanlara karşı yapılan mezalim ve katliamlar onların belini kırmıştır. Hatta bir Müslüman elinde arapça bir kitap veya İslâm dinine ait çince bir kitap bulunursa onu öldürürlerdi. Mançu hükümdarı Chien Cung (1736-1795) zamanında Kiangru ve Kiangri vilâyetlerinin valisi Sa Tzai, hükümdara bir rapor vermiş, elinde 5 tane çince kitap, yanında 21 tane arapça kitap bulunduğu için tevkif edildiğini, bu hadiseden dolayı ayrıca bir çok Müslümanın da tevkif edildiğini bildirmiştir (1783). Aynı sene içinde bu vali, mevki sahibi diğer yüksek memurlarla birlikte hükümdara rapor yazarak islâmlığa ait kitaplar çıkaran Müslümanlara cezalandırdıklarını bildirmiştir. Bu hadiseler şahit olan Mr. Bedruddin Chin'in yazdığı «Çin Müslümanları» isimli kitapta, Mançu Sülâlesi devrinde Müslümanların tasavvur edilemeyecek derecede eziyet işkence ile öldürüldüklerini görmüş ve canlarının vucutlarından nasıl yavaş yavaş çıkarıldığını dehşet verici bir şekilde tasvir etmiştir. Bun-

ların ciğerlerini çıkararak parçalamışlardı. Mançu sülâlesinin Müslümanlara karşı yaptığı zulum ve işkence onların maneviyatını temelli olarak bozmuştur.

Mançu hükümdarlarından Yung Chen (1723-1735), Müslümanların inek kesmelerini menetmiştir. Fakat Müslümanlar bu emre itaat etmemişler ve hükümdara karşı isyan eylemişler, nihayet Müslümanların inek kesmesine müsaade edilmiştir. Fakat bu nevi mezalim bu hükümdardan sonra da devam etmiştir. 1785 senesinde de Kansu ve Niaghsira vilâyetlerindeki Müslümanlar hükümdara karşı gelmişler, fakat bu kıyam da hükümet tarafından çok zalimane tedbirlerle bastırılmıştır. Kurnaz ve zalim hükümdar Ch'ien Sung kendisinden önce gelenlerden daha çok merhametsiz davranmış, ve Müslümanlara hacca gitmeyi, dışarıdan muallim ve müderris getirtmeyi ve cami inşa etmeyi yasak etmiştir,

1862 de Kansu vilâyetinin Tsinkia isimli bir müslüman köyünde oturan bütün müslümanlar Mançu sülâlesinden bir hükümdarın emriyle katledilmişler, bundan dolayı buradaki civar Müslüman ahalî Mançuryalılara karşı silâhlara sarılarak ayaklanmışlardır. Bunun üzerine Mançunun kuvvetli orudsunu Kansu vilâyetine bitişik olan Shensi vilâyetindeki bütün Müslümanları imha etmiştir. Bu vak'a 1863 senesinde vaki olmuştur. Bu savaşlar neticesinde Mançu ordusu mağlûp olmuştur. Bu vakadan sonra 1870 senesine kadar Müslümanlar serbest olarak yaşamışlardır.

Yakub Bek ve Sultan Süleyman.

Bilâhare Mançu ordusu tekrar Müslümanlar üzerine yürümüş ve ortada isyan da olmadığı halde adları geçen vilâyetlerdeki Müslümanların 2/3 ü imha edilmiştir. O zaman Şarkî Türkistan'da Mançu hükümdarı tarafıdan tayin edilmiş bir vali bulunuyordu. Valinin muhafız kıtası içinde Tüngen (döngen) Müslüman askerler vardı. 1863 senesindeki Müslüman kıyâmı başladığı sırada Türkistan valisi kendi muhafız kıtasındaki Tüngen Müslümanlarının ayaklanma ihtimalinden korkarak bunları temizlemek için gizli bir plân hazırlamış ve plânı duyan Tüngenler darhal harekete geçerek valinin 2000 kadar Çinli askerini öldürmüşler nihayet valinin bulunduğu şehri zaptetmişlerdi. Neticede de Şarkî Türkistan Çin valisi intihar etmiştir. Bu sırada Şarkî Türkistanda vilâyet ordusunda orta dereceli bir memur olan Yakub Bey, valinin intihar edişinden ve vilâyetin karışmasından istifade ederek Şarkî Türkistan'da müsta-

kil bir devlet kurmuş ve Atalıq Gazi unvanını almıştır. Bu devlet 1872 senesinde Rusya ve İngiltere tarafından tanınmıştır. Osmanlı Sultanı Abdülaziz tarafından da Yakub Beye emir-ül ümera unvanı ve padişah namına sikke darbetmek hakkı verilmiştir. Bu muvaffakiyet bütün Çin Müslümanlarını canlandırmış ve büyük ümitler doğurmuştur. O zaman Çin'deki Müslüman vilâyetlerini birleştirerek büyük bir Müslüman devleti haline getirmek mümkün olabilirdi. Yani Türkistan Müslüman nüfusunun ekseriyetini Kansu ve Shensi, Szechuan, Yunnan vilâyetleri ile birleştirilerek bir müslüman devleti meydana getirilebilirdi. Çünkü o zaman Yunnan vilâyetindeki Müslümanlar yine ayaklanmak için bir kuvvet teşkil etmeğe başlamışlardı. Yunnan'da, Tu Ven Sui isminde bir müslüman bu vilâyetin yarısını işgal ederek kendini hükümdar ilân etmiş ve Sultan Süleyman ismini almıştı. Fakat Şimalî Garbî Çin'de büyük bir İslâm devleti kurmak ümitleri gerçekleşemedi. 1877 de Yakub Bey birdenbire vefat etti, Tu Ven Sui ise Yunnan'da elde ettiği ülkeleri kaybetti. Yakub Bey vefat ettikten sonra da Müslümanlar bir müddet dayandılar. Bunlara Ruslar tarafından gizlice yardım da yapılıyordu. Çin çok cezrî tedbirlere tevessül etti. Yakub Bey taraftarı olan binlerce Müslüman katledildi. 1895 senesinde Kansu vilâyetinin Kaitsinghsng kasabasındaki Müslümanlar Mançu Ordusu tarafından katliama uğratılınca kıyam tekrar başladı. Neticede, İngiliz misyoneri Marchall Breanhall'ın kitabında da yazıldığı gibi, «Yolun iki kenarındaki ağaçların dallarına kesilen Müslümanların başları asıldı» 1895 vak'asının başladığı Ocak ayı içinde 8000 den fazla Müslüman, Sining kasabasının mahkemesince idama mahkûm edilmişti. Burada kıyamcılarının esas karargâhı olan Toba (Tabgaç) kasabası eskiden Çin müslümanlığının merkezi idi. Arap müellifi Zekeriya Qazûnî'nin Çin'de ilk islâm naşirlerinden olarak zikrettiği Melih Mellâh ismindeki bir Müslüman evliyasının mezarı da burada olsa gerektir. Mançu askerleri burasını darağaçları ile doldurup binlerce islâmı astıkları gibi, kıyamın tenkilini müteakip İslâm eserlerini de tahrip ettiler. Bugün Toba küçük ve fakir bir Müslüman kasabası olarak kalmıştır.

Selâhiyetli menbalar bize 1878 - 1895 arasında şimalîgarp ve şark vilâyetlerinde 10 milyon müslüman katledildiğini göstermektedir. Yunnan vilâyetindeki Müslümanların vaziyetleri, başlarına helen felâketler ve isyanlar üzerinde ayrıca durmak icab eder

Bu vilâyetin Müslümanları Mançu idarecileri tarafından katliama uğratılırken Çinliler daha insafsız muamele etmişlerdi. 1818

de Mançuların teşvikiyle Yunnan'da bir cami yıkılmıştı. Bunun üzerine Yunnan vilâyetindeki Müslümanlar ayaklandılar, ilkönce Müslümanlar galip gelmişlerse de, az sonra vaziyete hakim olan Mançu idarecileri katliamlara başvurdular. Sadece 1834 senesinde Mermienlig'de 1600 Müslüman erkek, kadın ve çocuk katledilmiştir. Bunun üzerine Müslümanlar tekrar ayaklanmışlar. fakat muvaffak olamamışlardır. Yunnan vilâyetinde Shihyachong isminde bir kasabada bir madende çalışan amelelerin de ekseriyeti Müslümandı. Bunlar hükûmete sadık sayılmıyorlardı. 1855 senesinde Mançu idarecileri çok büyük bir kuvvetle bu madende çalışmakta olan amelelerle birden imha için taarruza geçtiler. Aynı zamanda Yunnan vilâyetinin valisi Huang. Chung bütün bu vilâyetteki Müslümanların istisnasız imhasını emretmişti. Vali katliam tarihi olarak 1856 senesi Mayıs ayının 19. ncü gününü tayin etmişti; her tarafa gizli emirler gönderdiği esnada Müslümanlar haber aldılar. Katliam Ningchov'da başlamış ve 300 Müslüman ailesi kılıçtan geçirilmiş, evleri yakılmış, camileri yıkılmış, bunun üzerine bütün vilâyetteki Müslümanlar kendilerini korumak için silâha sarılmışlardır. Mücadele kızışmış, bu vak'ada Yunnan vilâyetinde kâtiplik kursuna devam eden talebeler de kesilmiştir. Bu vak'a Müslümanları son derecede asabiyete sevketmiş, ekalliyet olmalarına rağmen bütün vilâyetlerde silâha sarılmışlardır. Fakat bu defa da muvaffak olamadılar. 1856 daki bu kıyاملar neticesinde 10 milyondan fazla Müslüman öldürülmüştür. Bundan sonra Yunnan vilâyetinde kıyam eden Müslümanlar stratejik mülâhazalarla iki gruba ayrılmışlardır:

Kuany'i merkez olmak üzere «Şark grubu» Ma-Teh-Sing, ve general Ma-Hsien idaresi altında idi. «Garb grubu» ise, Tu-Van-Sui, sonraki ismiyle Sultan Süleyman idaresi altında bulunuyordu. Umumi birliği Ma-Seh-Sing temsil etmekte idi. Asiler Talifu'yu zaptetmişlerdi. İki grup müştereken bütün vilâyette üstün bir duruma gelmişlerdi. Fakat tam galibiyet temin edildiği sırada umumi reis Ma-Seh-Sing, Müslümanların umumi sultanı olmak arzusunu izhar etti ve Çin ordusunun başkumandanı ile bu şart üzerine bir sulh yaptı. Bu esnada garpteki Müslümanların reisi Tu-Ven-Sui yani «Sultan Süleyman» kendi kendini Müslüman ordularına başkumandan ilân etti. Mançu imparatoru sulhu tercih eden Ma-Shen-Sing'i bir kukla gibi Yunnan vilâyetinin valisi yaptı, ve general Ma-Hsien'de imparator ordusunun haşkumandanlığına tayin edildi. Bu vaziyet 13 sene sonra Müslümanların çok kötü vaziyete düş-

melerine sebep olmuştur. Tu-Ven-Sui, garp grubunda bulunan bütün Müslümanlarla beraber mücadeleyle devam ettirdi. Fakat Şark grubu lideri Mançu ordusu ile sulh akdettiğinden dolayı bu Garp grubu yalnız kalarak zayıfladı. Garp grubunun sulh yapması bütün Müslümanların maneviyatını bozdu. Neticede Tu-Ven-Sui esir edildi (1873) ve kendisi Mançu ordusunun komandanının önüne götürüldüğü zaman yalnız bir şey istedi: O da kendisinden başka kimsenin cezalandırılmaması idi. Tabii Mançu kumandanı Sultan Süleyman'ın bu arzusunu kabul etmedi. Sultan zehir içerek intihar etti. Mançular Sultanın kafasını vücudundan ayırarak Pekin'de bulunan Mançu imparatoruna hediye olarak gönderdiler. Aynı zamanda Müslümanlar her yerde katledildiler. Bu devirde Çin Müslümanlarının, Mançu hükümetinden ne kadar zulüm ve işkence çektiklerini belirten vesaik çoktur. Fakat biz bunun teferruatını burada vermekten vaz geçiyoruz. Türkistanlı Ahmed Ali'nin eserinde şu satırları okuyoruz: «Şu 18 sene içinde Çin Müslümanlarından kadınlar ve masum çocuklar dahil, ne kadar insanın öldürüldüğünü tesbit etmek imkânı yoktur». Başka bir İngiliz muhariri George Clark (1885) de bu katliamdan 12 sene sonra yazdığı eserinde Çin'de Müslümanlara dükkân açmak bile yasak edildiğini zikretmiştir. Bütün Çin'de herhangi bir şehirde, şehir içinde oturmak Müslümanlara menedildi. Bu tedbirler Mançu sülâlesinin sonuna kadar ve 1911 de Çin Cumhuriyeti ilân edilmeye kadar yürürlükte kaldı. Şimdiki Çin'de her yerde Müslüman bulunur. Fakat bu Müslümanlar şehirlerin köşelerine çekilmiş ve başkaları ile irtibatları kesilmiş halde yaşamaktadırlar. Mançu sülâlesi zamanında ortaya çıkan bu vaziyet dolayısıyla Müslümanlar sefil bir halde bulunmaktadırlar. 1911 senesinde Çin cumhuriyeti ilân edildikten sonra dahi Çin Müslümanları arasına faaliyet göstermekle beraber Mançu sülâlesinden gördükleri tahammül edilmez zulümlerin kötü neticelerinden kurtulup bir türlü eski hallerini gelemediler.

İşte Çin İslâmlığının son asırlardaki vaziyeti böyle idi. 19. asrın hâdiseleri neticesinde çok yıpranmış olan Çin İslâmlığı şimdi Kızıl Çin idaresinde yeni felâketlere duçar olmaktadır.

1911 de Çin İslâmlığının sona erdirilmesi ile 1949 senesinde tek mil Çin'de kızıl rejimin kurulması sırasında geçen 37 sene zarfında Çin İslâmları tarihin çok büyük hâdiseleri cereyan etmiştir. 1911 de Cumhuriyetin ilânı ile Çin'in beş büyük milletinden birisi

sıfatıyla Çin İslâmlarının hakları ve diğer Çinlilere müsavâtı tanımış oldu. Neticede Sinkiyang'da millî Türk-İslâm hükümetleri kurulmuş, büyük kültür hamleleri yapılmış, Türkiye ve diğer İslâm memleketleri ile Çin Müslümanları arasında çok iyi semere veren kültür münasebetleri teessüs etmiş, Türkiyeden birçokları buralara gidip Müslümanlık için çalışmışlardır. Rusya Türkistanındaki millî hareketlerin Çin Türkistanı üzerinde büyük tesir ve akisleri olmuştur. Ben de bu cereyanların tesiri ile, vatanından kalkıp Türkiyeye gelen. bura üniversitesinde tahsil eden ve sonra Şarkî Türkistandaki millî hareketlere iştirak eden, ikinci cihan harbi esnasında millî Çin'de Müslümanlar namına muhtelif şekilde vazife görünen biriyim. Bu yüzden bu devir hakkında yazacaklarım çoktur. Fakat o devrin tarihi ile meşgul olan başka birkaç arkadaşım vardır. Bu devir hakkında sözü onlara bırakıyorum. Ve ancak 1949 da Çinde Amerikalıların hiçte akıl ve mantığa sığmayan yardımları sayesinde hakimiyeti ellerine alan Kızılar devrindeki en son hâdiseleri izah etmeğe çalışacağım.

V. Kızıl Çin'in kültür siyaseti.

Bugün Çin'de Müslümanlar, siyasî, içtimai ve medenî hayat bakımından tamamiyle gayrimüslim Çinliler vaziyetine getirilmiş, olduklarından Çin İslâmlarının vaziyesini anlamak için Kızıl Çin'deki kültür hayatının umumi durumunu öğrenmek icab etmektedir.

Kızıl Çin hükümeti Çin kamünistleri idaresinde 1949 senesinde kurulmuştur. Pekin şehrini payitaht olarak seçmişlerdir. Çin Halk Cumhuriyetindeki maarif ve kültür hayatı hakkında toplu ve doğru bir malûmat yoktur. Elde edilen malûmat, müteferrik mahiyettedir. Komünist hükümeti kurulmadan evvel Çin'de ne kadar üniversite varsa, hepsi bugün de mevcuttur. Bunlardan maadâ her tarafta «Kızıl üniversite» namı altında yeniden ilâve üniversiteler kurulmuştur.

Buuların gayesi gençlere ilim ve fen öğrefmek değil, onları siyasî propagandacılığa hazırlıyarak komünistliği aşlamak ve kendi emellerine hizmet edecek unsurlar yetiştirmektir. Bu kızıl üniversitelerin kaç tane olduğunu bilmiyorum. Bazı kaynaklar Şansi vilâyetinde 28, Santung vilâyetinde 20, Honnan vilâyetinne 17, Şann-ssi vilâyetinde 14, Mukaddin mıntıkasında 125 ve Sinkiang yani Şarkî Türkistanında 7 tane kurulmuş olduğunu yazarlar.

Kızıl üniversitelerde talebe imtihanla alınmıyor. Lise tahsili görmüş olmalarına da ehemmiyet verilmiyor. Lîyakat ve iktidar da nazarı itibara alınmıyor, yalnız Çin Komünist Partisi tarafından münasip görülen genç kız ve erkekler cebren bu mekteplere sokuluyorlar. 1958 senesinde bu şekilde cebren Kızıl üniversitelerde tahsil görmekte olan gençlerin sayısı iki milyon yedi yüzelli kadardır.

Çin komünist rejimi talim ve tedris hususunda iki prensip ittihaz etmiştir :

1 — Maarif, ilim ve fenden ziyade parti emri altında olmalı.

2 — Maarif, mutlaka amelî hayata uymalı ve gençleri o şekilde amelî hayata hazırlamalıdır.

Üniversitelerde Dekan, Profesör ve ilim liyakatlerine ehemmiyet verilmeden Fırkaya sadakatlerine bakarak tayiu olunmaktadırlar. Eski devirden kalma profesöi ve âlimlere « beyin yıkama » ve « yeniden yetiştirme » tabirleri altında parti tarafından kurulmuş kurslarda tekrar tahsil gördürüyorlar. Bu zevatın « beyinlerini yıkayıp » yeniden yetiştirildikten sonra evvelce çalıştıkları vazifelere tekrar iade ediliyorlar.

Talebe arasında partiye mensup olanlar profesörleri daima murakabe ederler. Parti aleyhinde birşey söyleyen profesörü hemen şikâyet ederler. Parti bunlardan derhal hesap sorar. Böylece şikâyet olunan bir profesör ya ameleliğe indirilir veyahut Sibiryaya sürülerek ortadan kaybolur.

Eskiden eserler yazmış büyük profesörler bu eserlerini yeniden yazmak isterlerse bütün eski düşüncelerini tekzib ederek, eskide yazdıklarını yeni rejime uydurmak mecburiyetinde bırakılmaktadırlar. Buna razı olmayan, ilmi kanaatlerinde sadık kalan âlimlerin halide fecîdir; fakat hayatını, canını korumak isteyenler eserlerini kâmilen yeniden yazıyorlar.

Bilhassa tarih ve felsefe profesörlerine karşı yapılan tazyikler şiddetlidir. Bu şartlar altında hürmeniter ilimler Kızıl Çin'de inkişaf imkânlarından büsbütün mahrum kalmaktadır. Bu tazyikler hususunda Kızıl Çin, Kızıl Rusya'ya nisbeten daha kötü durumdadır.

Talebelere gelince, mektep veya üniversiteye devam etmekte olan talebeler herhangi bir ilme çalışmak lüzumunu hissetmiyorlar. Talebe kendi istidat ve isteğine muvafık bir fakülte seçemez.

Üniversiteye kaydolan talebe hangi fakülteye ve hangi ilme dahil olduğunu ve hangi vilâyette okuyacağını kendisi bilmez ve kendisi tayin edemez. Yalnız Partinin gösterdiği fakülteye devam mecburdur. Talebenin mekteblere devam ettikleri müddet zarfında aldığı en mühim dersler komünistlik bilgisidir, en makbul talebe bu gayeye çalışmış ve amelelik hayatı sürmüş olanlardır. Talebe muayyen derslerinden başka fabrika ve imâlâthanelerde çalışmak mecburiyetindedir. Hiçbir ücret vermeden bu gençleri en ağır işlerde kullanılmaktadırlar. Bir amelenin yaptığı en ağır işi, ufak bir talebeye yaptırmaktadırlar. Meselâ Honnan vilâyeti Lo-Yang kasabasında 12 tane ilk mektep talebesi hiç beklemedikleri bir zamanda bir ay zarfında bir mahallî demir fabrikası kurmak için emir almışlar ve derslerini bırakarak bir ay geceli gündüzlü çalışmak suretiyle bu fabrikayı meydana getirmeğe uğraşmışlar ve bitirmişlerdir.

Yaz tatillerinde üniversite talebeleri evlerine gönderilmiyor, köylere yollanıyorlar. Orada köylülerle beraber tarlalarda çalışmaya mecburdurlar. 1958 senesinde bu şeklide köylere mecburî gönderilen talebenin adedi bütün üniversite talebelerinin % 60 dan fazla.

Çin'de Kızıl hükümet kurulalıberi gençler nüfusu az, sahası geniş vilâyetlere mecburen sevk edilirler. Son dört sene zarfında kenar vilâyetlere cebren gönderilen kız ve erkek gençlerin adedi 1.380.000 kadardır.

Bunlar orada ekine müsait olmayan toprakları islâh etmek için de çalıştırılıyorlar. Bu nevî gençlere «faal gençler» denilmektedir. Çin Komünist Partisinin yeni kararına göre 1959 senesi zarfında yeniden 2.000.000 genç sınır vilâyetlere gönderilmiştir.

Geçen 1958 senesinin 11 nci ayında Şankay'da bulunan 11. ci orta mektebin talebe ve muallimleri bir arada, iki bin kilometreden daha uzak bir mesafede, Çin hududunda, Isin-Hay'a gönderilmişlerdir.

Kızıl Çin hükümeti, hariçte, deniz aşırı memleketlerdeki Çin gençlerini bilhassa mekteb çocuklarını ana vatana dönmeğe, orada çalışmaya davet etmekte, onlara güzel vaadlerde bulunmaktadır. Deniz aşırı dediğim memleketlerde Çinlilerin sayısı 15 milyon kadar olup bunlar da en çok Malaya ve Singapur'da yaşamaktadır. 1950 den 1953 senesine kadar sene zarfında yalnız Singapur'dan,

Komünist yeraltı ajanlarının teşvikiyle binlerce talebe Çine gelmiş, bunların çoğu Müslümanlarla meskûn vilâyetlere gönderilmiştir.

Bu çocuklar oraya gittikten sonra pişman olmuşlar, bakikati bütün fecaatiyle öğrenmişlerse de geriye dönmek imkânını bulamamışlardır. Bunlara, Singapur'da bıraktıkları aileleriyle mektuplaşmak hakkı bile verilmiyor. Aynı zamanda tahsil imkânları ve başka serbest hayat da bunlar için kapanmış bir haldedir.

İlk senelerde ana ve babalarını görmek için senede iki haftalık bir izin veriyorlardı. Bu suretle izine gidenlerin Çindeki akrabalarından dört kişi bunların geriye döneceklerine dair kefil oluyorlardı. Gidenler avdet etmedikleri zaman kefil olanlar büyük cezalara çarptırılıyorlardı. Buna rağmen gidenler geri dönmemiş ve bir daha da böyle ziyaretlere izin verilmemişti.

VI. Kızıl Çinin kültür kıblesi.

Eskiden Çinde ecnebi dil olarak ingilizce ve fransızca tedris olunurdu. Şimdi bütün o lisanlar kalkmış, yerlerine rusça kaim olmuştur. Müslümanlar için de böyledir. Çin dilinin yazılması oldukça güçtür. Buna bir çare olarak geçen asırdan beri Lâtin hurufatının kabulü düşünülüyordu. Fakat Komünistler bu hususta da siyasî tazyikle Lâtin hurufatı yerine Slav harflerini tercih ederek Çin lisanını karmakarışık bir hale getirmişlerdir.

Çin'in beş bin seneden fazla bir medeniyeti vardır. Çin komünistleri bu eski medeniyeti kabul etmiyor. Onlarca dünyanın en eski ve en yüksek medeniyeti Slav medeniyetidir. Çin medeniyet eserlerini yeniden yapmak iddiasındadırlar. Eski ilimler zehir imiş, o zehirden kurtulmak için yakıyorlarmış. Eski tarihleri reddederek yeni tarih yazmakla meşgul olmaktadır.

Bugün Komünist Çin'de neşredilmekte olan eserler münhasıran propaganda gayesini gütmektedir.

Eskiden Çin'de en büyük basımevi (matbaa) «Commerzial Press» idi, senede neşrettiği kitaplar 15 binden fazla idi. Şimdi Komünistler bu basımevinde ancak 1224 nev'i eser çıkarmağa müsaade etmektedirler. Yani eski neşir mikdarının ancak % 8 ini neşredebilecek.

İkinci büyük naşir «Çunhwa» basın müessesesi idi. Bunun çı-

kırdığı kitaplarda 13.000 nev'iden fazla tutuyordu. Şimdi buna ancak 2.000 kadar eserin neşrine müâade etmektedirler. Bu basım evinin Şanghay şubesindeki kitaplardan 1951 senesinde yalnız bir defada 273 ton kitap yakılarak imha edilmiştir. Yani eski kitapları imha eylemek işinde Çin Komünistleri muallimleri olan Rus Komünistlerini tamamiyle geride bırakmaktadırlar.

Müslümanlarda maarif hakkında tek bildiğimiz şudur ki, garbi Türkistanda da olduğu gibi şarkî Türkistanda da Rus harufatı tatpik olunuyor, Bu harflerle yazılan türkçenin özbekçe, hatta Tarançi şivesinden farklı olmasına gayret sarfedilmektedir. Ruslar garbî Türkistanın bazı şehirlerinde yabancılara göstermek için eski cami ve medreselerden bir kaçını bıraktıkları gibi Çin Komünistleri de bunu yapıyorlar. Hakikatte ise tekmil memleketteki dîni ve akalliyet millî mektepleri ve müesseseleri ortadan kaldırılmıştır. Çin'de maarifin geri olması dolayısıyla Şarkî Türkistanda Rus mekteplerinde tahsil fikrinin yayılmasının mümkün olduğu hakkında Prof. Togan'ın zikri geçen eserinde (s. 656) serdettiği mütalealarının bugün bir hakikat olarak tecelli ettiği garpli seyahatların Rusyada gördükleri Singkiyang talebelerine dair yazılarından anlaşılıyor. Fakât buna dair bir statistik malûmat elimizde yoktur.

Uzakdoğu milletleri arasında Rusyanın Asya siyasetini en iyi bir şekilde öğrenmekte olan camiâ İndonezya İslâmlarıdır. Bilhassa son Tibet hadiseleri bunları uyanık olmağa ve Sovyet siyasetini derinden öğrenmeğe sevk etmektedir. İndonezya matbuatını hülâsa etmekte olan ve zannederim hükümet yardımı ile çıkan «National Press Digest» isimindeki gazetelerinde çok ibret verici malûmat bulunmaktadır. Bu gazetenin 6 Mayıs 1959 nushasında, «Abadi» isimindeki Jakarta gazetesinin, yakında, Mao-se-tung'un yerine devlet reisi olarak seçilen (doğrusu Komünist Partisi tarafından tayin olunan) Liu Shao Chi'nin takib edeceği yeni siyasete dair bir makalesi nakledilmiştir. İndonezyalı muharrir diyor ki Mao-se-tung Rus mektebinde tahsil etmiş, Rus ruhunda yetişmiş bir adam değildir, Rusların Çin iç işlerine pek fazla müdahale etmelerine cidden karşı koyuyordu. Onun bu hususta bazen inad göstermesi Rusların hiç te hoşuna gitmiyordu. Daha genç olan Liu Shao-Chi ise Rusyada büyümüş, küçüklükten Rus mektebinde terbiye görmüş, düşünüşü, konuşması ve hareketleri itibariyle tam bir Rus gibidir. Ruslar onu Kızıl «Çin'in ikinci şahsiyeti» olarak tutuyor-

lardı. Çin'de vaziyetin Mao yerine Liu'nun gelmesi şeklindeki inkişaf çok manidardır. Bu inkişaf Çin hükümetine karşı büyük bir çarbedir. Kremlin kendisince sevilmeyen Mao'nun, yerini başkasına terk etmesi için zemin hazırlamıştı. Bu yüzden yeni reisin seçilmesi Çin Komünist çevrelerinde sevinç uyandırdı. Mao, Komünist âlemin «Mekke»sinin Moskova olmayıp Pekin olması gerektiği fikrini ileri sürüyordu, şimdi ise yine Moskova tezi galip gelmiştir. Gazetenin bu sözlerine ilâve etmek isterim ki, Liu devrinde Tibet meselesi belki daha ziyade Rus istilâ hareketi şeklini alacak, belki de Çinde Lâtin yahut Slav alfabesini almak hususundaki tereddütler Rusların lehine halledilebilecektir. Çinde Rus alfabesinden kurtulacaklarını ümid eden Sovyet Rusya İslâmlarını tam bir bedbinlik saracaktır. Zaten Tibet'in tam olarak kızıllaşmasının Sinkiyang İslâmları üzerindeki ezici tesiri malûmdur.

VII. *Kızıl Çinde din takibi ve Müslümanlarda maarif*

Kızıl Çindeki din meselesine gelince: Şimdi din hemen hemen mahv olmak üzeredir. Komünistler din tanımıyorlar, aynı zamanda Komünistliğin kendisini yeni bir din şeklinde halka telkin etmek istiyorlar. Eskiden Çin halkı en çok Budistti, ondan sonra islâm ve hristiyan dinleri geliyordu. Bütün dinleri yok etmek yolunu tutan Komünistler mabetleri, dinî mukaddes yerleri kapatıyor ve yıkıyorlar. İslâmlara karşı çok sert siyaset kullanıyorlarsa da bu dinî ortadan kaldırma teşebbüsleri çok kolay mal olmamıştır. Nihayet Müslümanlara karşı mülayim bir siyaset yolunu tutmaya mecbur oldular. Buna sebep olarak Çin'de Müslümanların hep toplu bir halde yaşamaları ve itikatlarının da sağlam olması gösterilebilir. Diğer sebep de güya İslâm Dünyasında, islâmı müdafaa ediyor gibi gözükersen gösteriş yapmak ve Kızıl Çin'i İslâm devletleri safındaymış gibi tanıtmaktır.

Eskiden Çin'de Müslüman nüfusu 50.000.000 kadar sayılıyordu. Tekmil Çin'de 42.371 cami vardı. Her cami yanında çocuklara din öğretmek için ilkokul vardı. Bu mekteplerde Müslüman çocuklar umumî mekteplere gitmeden evvel esaslı surette dini ders görürlerdi. Ve cami bulunan her mahallede bir de İslâm cemiyeti vardı. Bu cemiyetler hem dinî işlere bakar, hem de Müslüman birliğine her türlü yardımlarda bulunurlardı. Tesirleri büyük, vazifeleri ciddi idi. Komünistler iş başına gelince herşeyden evvel bu medrese ve camileri kapattılar. Kapattıkları mektepler yerine

yalnız Müslümanlara mahsus bir tipte mektepler açtılar. Bu mekteplerin başına müdür olarak birer Komünist tayin ettiler. Fakat Müslüman mektebin müdürü denilen bu memurların hiçbiri müslüman değildir. Sahte olarak kendilerini Müslüman göstermektedirler. İslâmiyet hakkında hiçbir malûmatları ve alâkaları yoktur. Bu mekteplerde en ehemmiyet verilen dersler Komünizm gayesine hizmet eden derslerdir. Müslümanlara ayrı mektep açarak onları Komünistleştirmek için ayrı metod kullanarak Müslümanlığı yıkmayı ayrı «Müslüman Mektebi yoluyla» tahakkuk ettirmektedir.

Eskiden imamlar hutbe okumak hususunda serbesttiler. Müslümanları alâkadar eden meselelerden hutbelerinde bahsederlerdi. Fakat bugün Komünistler bu hutbelere de burunlarını sokmuşlar, kendilerinin peşinen yazmış oldukları hutbeleri imamlara cebren okutturmaktadırlar. Eskiden Çin Müslümanlarının ekseriyeti memleketin şimali garbî vilâyetlerinde gayri müslim Çinlilerle karışık yaşıyorlardı. Şimdi onları «ayrı Müslüman Vilâyetleri» ismini taktıkları vilâyet ve kasabalara yerleştirmekte ve başlarına yine müslüman olmayan Komünist Reisler koymaktadırlar. Müslüman vilâyet ve kasabalarını ayırarak idare etmeyi ve bilhassa Müslümanlar aleyhine tatbik edecekleri tedbirlerin infazını kolaylaştırmış bulunmaktadırlar.

Bu yeni teşkilâtlarında münevver Müslümanları ve imamları pek fazla eziyorlar, onların ikamet yerlerini ve mağalelerini istedikleri şekilde daima değiştiriyorlar veya başka vilâyetlere sürüyorlar.

Komünistlere, muhalefet edenleri hemen tevkif ederek esirler kampına gönderiyorlar. Yalnız Sinkıyang yani Şarkî Türkistan'da esir kamplarına gönderilmiş olan Müslümanların sayısı 1858 de 1.000.000 dan fazladır. Müslüman Çinlilerin hususi servetlerini de diğer Çinlilerinki gibi zapt ve yağma ediyorlar. Aynı zamanda onların topraklarına gayri müslim Çinliler yollayıp Müslümanları topraklarından, evlerinden atıyorlar. Şimali garbî Çin'deki Müslüman sahalarına 1952 ye kadar 1.300.000 muhacır yollamışlardır. Bu yüzden buralarda yaşayan Müslümanlar bir kaç defa kıyam ettiler, Bu isyanların en büyüğü Sinkıyang'da diğeri de Kansu vilâyetinde vakî olmuştur. İsyancılar 1959 senesinde Tibet'in kat'i olarak işgali dolayısıyla bir daha arttı. Çünkü Müslümanlar Tibet'in işgaline kendilerinin arkadan kuşatılmaları nazarı ile bakıyorlar.

1950 senesinde Singtang'da Kazak Türklerin reisi Osman Batur ayaklanmıştı. Fakat harpte yaralanarak düşman eline geçti, idam edildi. Kansu vilâyetinde Cehriye Müslümanları Yakup Mancikoma siyasetide isyan etmişlerdi. Bu zat 1950 senesinden 1958 senesine kadar beş defa harekete geçmiş, Müslümanları «İslâm Cumhuriyeti Partisi» namı altında teşkilâtlandırmış ise de netieede 1958 Haziranının birinci günü Komünistler eline geçerek idam edilmiştir. Bu adamla beraber 82.000 kadar Müslüman tevkif olunarak esir kampına gönderilmiş veya idam edilmiştir.

Eskiden Çin'de camilere mahsus pek zengin vâkıflar vardı; Şimdi Komünistler o vâkıfları da müsadere etmişlerdir. Meselâ Cinhay vilâyetinin Sinnig şehrinde bir cami vardır ki, bu camide 15.000 kişi namaz kılabilirdi. Camie ait vakıflardan yalnız tarlaların senevi kirası 165.000 kilo buğday tutarında idi. Buna tâbi bir de medrese vardı. 300 den fazla talebe bu medresede yer, içer, okur ve yatardı. Bütün masraf Vakıf idaresinden çıkardı. Şimdi bu medrese kapatılmıştır. Yerine İslâm Koleji namı altında bir mektep türemiştir ki, burada islâmî terbiye ve ilim namına bir şey yoktur; burası sadece bolşevik programlarını tatbik eden Müslümanlara Müslüman olmayıp sadece Çinli olduklarını telkin eden bir propaganda mektebinden ibarettir.

Kur'an-ı Kerim'in Çince tercümesi eskiden de vardı. Şimdi Bolşevikler Kur'an-ı yeniden tercüme ettirmişler ve bir çok noktalarını kendilerine uygun bir kalıba soktuktan sonra bastırmışlardır. Bu Çince Kur'anı dış memleketlere hediye olarak göndermektedirler. Hükümetin aldığı tedbirleri haklı göstermek için yapılan propagandalar da aleni sahtekârlık, hadiselerin tahrifi ile dolu olmak bakımından kızıl Rus usullerine tam olarak uygundur. 7 Eylül 1956 da Sinkiyang Müslümanları için mekteplerde ve basında Rus Kiril alfabesi kullanmak mecburi edildi. Bunu ilân eden hükümet gazetesi Kuan-min-jilao bu alfabe değiştirmenin siyasetle hiç bir ilgisi olmadığını, Çin Müslümanlarını diğer İslâm milletlerinden ayırmak siyaseti güdülmediğini, bu tedbiri Çin hükümeti bilâkis Müslümanlarını umumi isteğine uyarak almış olduğunu, çünkü Arap alfabesi eksik olduğundan Müslümanların böyle bir islahata lüzum gördüklerini, Huy, yani Müslüman-Türk ocaklarının 800 seneden beri yabancı bir dilin esiri olarak terbiye edildiklerini, bu esareten ancak şimdi kızıl Çin hükümeti tarafından kurtarılmış olduklarını yazdı. Bu nevi propaganda ya-

zılarında kızıl Çinliler «Arap alfabesi» ni her vakıt «Arap dili» ile karıştırırlar ve Müslüman - Türk milliyetçilerinin Sinkiyāng Müslümanlarına türkçe yazdırmayıp Arap dilinde yazdırmak istediklerini yazar dururlar. Alfabe değiştirildikten sonra hemen İslâm dini ile birlikte türkçedeki arapça kelimelerle karşı savaş başladı. Kızıl Çinliler Çin İslâm Türklerinin alfabe meselesi yüzünden isyan çıkarmıyacağına inanarak, Rusyada olduğu gibi, bu tedbirlerini çok cezri surette icra ettiler. Maamafih bazı isyan hareketleri açıkca din ve kültür sahasında alınan şiddetli tedbirlerle ilgili oldu. 1959 senesi Mart 20 sinde Kaşgar ve Yarkend taraflarında büyük bir kıyam hareketi oldu. 4 münevverin rehberliği altında yapılan bu isyana tahsilde bulunan talebe iştirak etti, hapishanelere hücum ederek 600 kadar mahpusu kurtardılar ve bir çok Komünisti öldürdüler. Orumcudan Kızıl Çin askerleri ancak bir hafta sonra gelerek isyanı yatıştırdı. Bu gibi mahalii ayaklanmalar eksik olmuyor.

VIII. Kızıl Çin'de Müslümanların idaresi

Komünistler bütün dinlere düşman olduklarından bütün dinleri ortadan kaldırmak gayesini güderler. Fakat bu işi tedricen yaparlar. Onlar başta Budistlere karşı şiddetli tedbirler aldılar. Sonra Hıristiyan bilhassa katoliklere karşı sert muameleler başladı. Bugün onları da yok olmak derecesine getirmişlerdir. Şimdi Çin'de komünistlik ilk önce, Çinin cenubu garbisinde «Çiyans» vilâyetinde türemiştir. 1934 senesi Milli Çin Hükûmeti onlara karşı savaş açtığı zaman Komünistler cenuba doğru kaçmışlar bu esnada kalabalık Müslüman vilâyetlerinden geçmişler ve her yerde Müslümanlar tarafından şiddetli mukavemet görmüşlerdir. Onun için onlar, Müslümanlara karşı derin bir kin beslemektedirler. 1949 senesi Pekin'de Kızıl Çin hükûmeti kurulup, idareyi ellerine aldıktan sonra milliyet siyaseti namı altında Müslümanları zaif düşürme ve dağıtma siyaseti takip etmeye başladılar. Bunun için en evvel Çinin şimali garbî cihetinde yâni Müslümanların ekseriyet teşkil ettikleri ülkelerde bir çok «muhtariyetler» kurdular. Bu «muhtariyet»lerin başına da, yukarıda mekteplere dair anlattığımız gibi, doğrudan doğruya bir Komünist tayin ettiiler. Fakat bu «muhtariyet» ancak sözdedir. Hakikatte ise şiddetli bir merkeziyet sistemi hakimdir. Muhtar sayılan ülkelerin hükümetleri doğrudan doğruya merkeze tabidir. Hiç bir «muhtariyet» diğer muhtariyetle

isbiriği yapamaz. 1956 senesinde Çin Komünisleri Çin'de yaşayan Müslümanları muhtariyet bahanesiyle on millete ayırmışlardır. Sözde «muhtariyet» alan onkavim birer «millet» olmuş ve sayıları, Kızılıarın verdiği alâmata göre, şudur :

1 — «Huy Milleti» Nüfusu	3.550.000	(Çincece Huy ismi eskidberî Müslümanların namıdır. Çince islâmiyete Huy dini derler.)
2 — «Uygur Milleti» Nüfusu	3.640.000	
3 — «Kazak Milleti»	500.000	
4 — Donkeşan » »	150.000	
5 — Kırgız » »	70.000	
6 — Sağla » »	30.000	
7 — Özbek » »	13.000	
8 — Taçık » »	14.000	
9 — Tatar » »	6.000	
10 — Bavan Milleti. Nüfusu	4.000	

İşte bu şekilde «Çin Müslümanları» içinde bulunan Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar gibi Türk uyruğunda birer birer «millet» olvermişlerdir.

Bunların «muhtariyet»leri bir nevi «territorial outhonomy» mahiyetindedir ve Müslümanları birbirinden ayırmak için uydurulmuştur. Bu hususta Kızıl Çinlilere aklı Ruslar vermiştir. Yani Müslümanlar bu on milletten başka daha bir çok «millet»lere ayrılmışlardır. Hatta müslümanı beş on aileden ibaret olan bazı yerlere bile «muhtariyet» ismi verilmiş olup, onlara «muhtariyet kasabası» yahut «muhtariyet köyü» derler. Bunlar küçük olsun, büyük olsun doğrudan doğruya merkeze bağlıdırlar. Kızıl Çinin merkezi olan Pekin'de Rus usulünde Milletler Vekâleti isminde bir vekâlet kurulmuştur ki, zikri geçen muhtariyetlerdeki Müslümanların bütün hareketleri, yaşayışları, hatta konuşmalarına varıncaya kadaf bütün hayatları doğrudan doğruya merkeze bildirilmektedir. O halde bu «muhtariyet»ler ve «muhtariyetli müslüman mektepleri» Müslüman akalliyetlerini itinalı bir mürakabe altında tutmayı temin eden ve «Milletler Vekâleti»nin organı olan sıkı kontrol teşkilâtından ibarettir. Zaten bunlara «muhtariyet» ismi vermek dahî gülünçtür. Çünkü ne iktisadî ve ne de siyasî taraftan Müslümanların, devlet idaresine iştirakini sağlıyan bir tarafı yoktur; bilâkis Müslümanlar «Milletler Vekâleti» memuru olan komünist Çin ajanlarının nezareti altında tutuluyorlar ve kendileri bu «muhtar mektepler» vasıtasıyla müslümanlıklarından cebren ayırd ediliyorlar.

Sovyet Rusyadaki «muhtar» ve «mustakil» cumhuriyetlerin ve «miilli mektepier» in mahiyeti ve onlardan elde etmek istedikleri neticeler, bu Kızıl Çin «muhtariyet» ve «milli mektep» siyasetinden maksad da anlaşılmalıdır ki, Müslümanları en kısa yoldan ve ayrı bir itina ile ruslaştırmak veya çinleştirmek, İslâm tesirini hususî tedbirlerle silip süpürmektir. Zira Çinlilerle müşterek idarede, ve müşterek mekteplerde, Müslümanların dinlerini ve hususiyetlerini yok etmek birden mümkün olmuyor.

Komünislerin diğer siyasetleri de yine Ruslardan öğrenmiş oldukları statistik oyuularıdır; onlar statistiği bir takım siyasi maksatlar için tertip etmektedirler.

Çinde 50 milyon kadar Müslüman tahmin olunduğu halde 1954 senesi sayımlarında Müslümanların adedini «7.900.000» göstermektedirler. Kendileri tarafından şuraya buraya sürülmüş ve öldürülmüş Müslümanlar da pek çok olmakla beraber Müslümanların sayısını bu kadar az göstermekten maksatları, Çinde Müslümanların azınlık olduklarını telkin etmek, onları bilfiil azaltmak ve buna Müslüman Dünyasını kandırmaktır. Ekseriyeti Müslüman olan vilâyetleri muhtariyete ayırmaktan elde ettikleri diğer bir fayda da tehcir siyasetlerini tatbik etmektir. Onlar Çinin her tarafından evsiz barksız serserileri toplayarak cebren müslüman vilâyetlerine yerleştirmektedirler. Bununla Müslümanların sayısı gittikçe azalacaktır, yani Müslümanlar, gayri müslimler ekseriyeti arasında akalliyette kalacaklardır. Müslüman bulunan - Kansu ve Sinçan - vilâyetlerine cebren yerleştirilen serserilerin adedi 5-6 milyona baliğ olmuştur.

IX. İslâm memleketlerinde Kızıl Çin propagandası

Çin Komünistleri Müslüman vilâyetlerini idare etmek ve dış memleketlerde propaganda yapmak için, Müslümanlar arasından para ile elde ettikleri ve partilerine aldıkları insanları idare başına getiriyorlar. Müslümanlar bunlara sadece «satılmış» nazariye bakarlar.

1952 senesinde «Çin İslâm Cemiyeti» namı altında bir teşkilât kurarak bunun riyasetine Burhan Şehidi isminde bir tatar komünistini getirdikleri gibi yerli «satılmışlardan da» Başuyu Maçını gibi insanlardan istifade ediyorlar.

1952 senesinin 7 ci ayında Bolşevikler tarafından tasdik edilmiş olan bu cemiyet 1953 senesi Mayıs ayında Pekin'de de ku-

ruldu. Cemiyetin nizamnamesinde gösterilen esas maksat şunlardır: Ana vatanı sevmek, komünist halk hükümetini destekleyip emrine itaat etmek ve dünya sulh propagandasına iştirak etmek. Burada «Ana Vatan»dan maksat Rusya demektir. «Halk Hükümeti», Çin Komünist Hükümetidir. «Dünya sulh hareketi» demek dünyanın her tarafında bilhassa Asyada ve İslâm memleketlerinde sulh namına yapılması icap eden Komünist propagandası demektir. Velhasıl bu cemiyet Çin Müslümanlarını, Komünist propagandası için bilhassa İslâm memleketlerinde istihdam etmektedir. Yani «İslâm Cemiyeti» dedikleri cemiyet sadece bir propaganda merkezidir. Müslüman memleketlerinde komünist Çini tanıtmak için bu cemiyetten çok istifade olunuyor. Suudi Arabistan, Mısır, Irak, Endonezya, Pakistan gibi müslüman memleketlere, mezkûr cemiyet namına heyetler göndererek, Çin Müslümanlarının Kızıl Çin'de tam bir refah içinde bulunduğunu her vilâyetde onlara muhtariyet otonomi verildiğini, ayrı Müslüman mektepleri olduğunu propaganda etmekte idirler.

1955 senesinde İndonezya'da toplanan meşhur Bandung konferansından sonra Çin Komünistleri, bu konferansa iştirak etmiş olan müslüman delegelerini, Çindeki Müslümanların vaziyetlerini göstermek için Çin'e davet etmişlerdi. İndonezya'nın Müslüman partisi mebusu olan Mehmet Şari Şovit de bu davetliler meyânında idi. O, Çini dolaşıp memleketine döndükten sonra Malayu lisanile çıkan «Kur'an» isimindeki mecmuanın 1954 temmuz nushasında, seyahatı hakkında bir makale neşretmiştir. Makalesinde diyor ki, Çin'de «İslâm Cemiyeti» namındaki teşkilâtı ziyaret ettim. Cemiyetin mes'ul şahıslarından bu cemiyette, ve Türkistan Çinindeki Urumcu şehrinin Müslüman Kadınlar Cemiyetinde ne kadar aza mevcut olduğunu sorduğum zaman «bu cemiyetlerde ferdi aza yoktur» cevabını verdiler. Benim kanaatima, görüşüme göre bunlar İslâm cemiyetleri değil, Komünistlerin propaganda şubeleridir. Biz Çin Müslümanlarının hayatlarını görmek ve tetkik etmek için davet olunduk; fakat ziyaretimiz esnasında bizlere Bolşevikler yalnız kendileri tarafından tertip olunmuş yerleri gösterdiler. Bizim Müslümanlarla serbest temaslarda bulunmamıza ve konuşmamıza müsaade etmediler. Bizim Çin Müslümanları ve onların müesseseleri hakkındaki sorularımıza Cemiyetlerin başında olanlar hiç bir cevap vermediler; yalnız her yerde aynı kalıp, Mao'nun nasıl büyük adam olduğuna ve ne şekilde muvaffak olduğuna dair evvel-

den hazırlanmış propagandalarını tekrarlamakla iktifa ediyorlardı. Bu halleri gördükten sonra ben, Çin Komünistleri idaresindeki Müslümanlara son derece acıdım. Bu ziyaret neticesinde beni Müslümanların gelecek nesilleri hakkında karanlık fikirler sardı ve bu memleketten tam bir endişe içinde ayrıldım.

Kızıl Çin, eski ananevî elastikî siyaseti, en şiddetli cezri siyasetle bağdaştırmaktadır. Memleket dahilinde ve Sinkiyang'da tam Rus usulü istila orduları hazırlandığı, Çinin güneyindeki komşularını müstemlekelere çevirmek için tedbirler alındığı halde Çin Komünistleri Bandung ve Kahire kongrelerinde kendilerini güya aslâ müstemlekecilik fikri tasımayan bir siyasî kuvvet gibi gösterir. Kendilerini tanımış olan bazı islâm memleketlerinde de islâm milletlerinin dostu imiş gibi görünmek isterler. Hatta bu kongrelerde, Ruslarla danışıklı döğüş kabilinden, kendilerini müstemlekecilik bahsinde Ruslardan farklı imiş gibi gösteriyor ve hür dünyanın yazarları ve siyasileri ise buna aldanıyorlar. Halbuki Çinlilerin bu gibi kongrelerde kendilerini Ruslardan ayrı yol takib eden bir devlet gibi göstermeleri Moskova ile anlaşarak yapılmış bir iştir. Hindli Müslümanlar tarafından bir çok senelerden beri İngiltere'de neşr olunmakta olan «The İslamic Review» mecmuası, güya tahsilde bulunan müslüman Arapların Kızıl Çin'de İslâmiyetin inkişafından, oradaki Müslümanların dünyadaki diğer islâm camialarına nisbetle çok daha mesut bir hayat geçirmekte olduğundan bahseden makalelerini neşretmektedir. Aynı yazılar Pakistan matbuatında, İngiltere'de intişar etmekte olan tanınmış bir islâm mecmuasının makaleleri imiş gibi iktibas edilmektedir. Bu da «Islamic Review»'nin ne vâsıfta bir islâm mecmuası olduğu hakkında şüphe uyandırabilir.

X. Kızıl Çinin İmperyalist emelleri

Prof. Togan Edebiyat Fakültesinde tahsilde bulunduğu zaman 1929 da neşrettiği «Bugünkü Türkistan ve yakın mazisi» kitabında (s. 653) «Ortaasya İslâmlarının mukadderatı, belki de her şeyden evvel Çin'de ve umumen Uzakdoğuda inkişafı mutasavver hadiselere sıkı sıkıya merbuttur». dedikten sonra, muasır Çin siyasî münevverlerinin Ruslar kadar müthiş emperyalist ihtiraşlara kapılmış insanlar olduğunu ve Rusların da bundan istifade ederek Asya mukadderatının Rus, Çin ve Hind dillerinden ibaret olmak üzere üç dilde konuşan milletlere ait olduğuna dair vaitlerde bulduklarını (s. 609) yazmıştı. Hatta Prof. Togan'ın «inkişafı mutasavver» diye kaydettiği hadiseler artık vuku bulmuş ve Çinliler emperyalist emellerini, komünist Mao-tsi-tung kendi rehber-

liği altında tahakkuk ettirmek yoluna girmiş bulunmaktadır. Bir Çinli olduğum halde milletime hiç yakıştıramadığım bu imperyalist fikirleri, Çin Komünistleri Rus tipinde, fakat daha geniş mikyasta tatbik etmekte oldukları «Commune» lerde, yani «Kolhoz»lar da geliştirmek usulünü kabul ettirmişlerdir. Rusyada kurulu 500 den 8000 e kadar insanı içine alan kolhozlara karşı Çinde geçen 1958 senesi Nisanında ziraat sahalarında 8 ila 20 bin kişiyi, sanayi sahalarında 30 binden 80 bine kadar insanı içine alan komünler kurulmağa başlamıştır. 650 milyon insan kütlesinin bu şekilde teşkilatlandırılmak, yani bu kadar muazzam bir işi bir iki sene zarfında itmam etmek kararıyle Çin millîntini seferber etmişlerdir. 1958 de Nisandan Ağustosuna kadar geçen 6 ay zarfında kolhozlaştırılan sahalar bütün yabancılara kapatılarak ordularla knşatılmış ve vaki olan çarpışmalar hakkında dünyaya hiç bir haber sızdırmadan 200 milyon insan o muazzam komunlara taksim edilmiştir. Mao yalnız Çin değil, belki tek mil Asya ve cihan tarihinde bir dönüm noktası olması gereken bu kolhozlaştırma işini bizzat idare etmek üzere hükûmet reisliğini bırakarak tekrar komünist Çia erkâniharbi demek olan parti başkanlığına geçmiştir. Bütün bu kolhozlarda Çin ve Rus Komünistleri beraberce çalışıyorlar. Evvelce aileleri dağılmış, ve hareketsiz halde bulunan patriyarkal mahiyetteki Çin camialarını böyle Rus tarzında ânî ve cezri tedbirlerle aile bağlarını çözmüş, ancak tek bir diktatörün idaresinde, büyük gayelerin peşinde her yere taşınabilecek askerî camialar şeklinde organize ederek onları birer «karınca yuvaları» na çevirmek kolay bir iş değildir. Bunda karşılına çıkan başlıca engel Çin ananevi aile anlayışı ile Konfusiyus ve İslâmiyettir. Budist ve müslüman Çin aileleri cezri tedbirlerle dağıtılıyor. Bir aile erkeği diğer bir aile kadını ile bir fabrikada, diğer kadın başka bir erkeğin yanında başka fabrikada çalışmak, çocuklarını kreşlerde bırakmak, ihtiyarları tezelden yapılan darülacezelerle göndermek mecburiyetindedirler. Dini müesseseler yıkılıyor, budist rahibi ve müslüman imamları fabrika ve tarlalara mecburi hizmetiere gönderiliyorlar. Yüz milyonları bugün kan ağlatan bu hadiselerde mukavemet gösterenler hemen imha ediliyorlar. Bir garplı gazete muhabiri geçen Haziran ayında 20457 kişiden ibaret bir komünde, plânlı olarak önceden alınan askerî mahiyetteki tedbirler neticesinde, iki hafta zarfında 4530 demir ve çelik imâlâthanesi, makine, gübre, çimento ve erzak fabrikaları kurmak gibi insan havsalasına sığmıyacak işlerin yapıldığını yazdı. Bu

komünler aynı zamanda tam askeri teşekküllerdir; öyleki fırka, alay, tabur taksimatları ile... Yani bu komünler ziraî ve sanai hayatı içine alan komünist ordu teşkilâtından oluyorlar. Oturak (göçebe olmayan) Çinli muhitinde tatbik olunan bu tedbirler, sayıları 35 milyonu bulan Tibet, Sinkiaug ve Moğolistan millî azınlıkları ve göçebeler arasında da tam ölçüde ve hemen tatbik edilmiyorsa da, yine yapılıyor, isyanlar çıkıyor ve isyanı çıkaranlar kesiliyor. İşte Çindeki islâmların hali budur. Bunlara ayrı müslüman kıyafetinin yasak, ayrı dini mektepler bulundurmanın yasak olduğunu Kansu vilâyetinden ihrac edilen papas Louis Shram'ın yazılarından öğreniyoruz. İnsan kendi milletinin bilhassa bu seneki muazzam komünistleştirme hareketleri sırasında geçirmekte olduğu acı hallerden dolayı elbette ıztırab duyar.

Birçok eser sahibi bir yazar olan Mao, kendisini belki Lenin'den daha üstün ve mikyası onunkine nisbeten daha büyük bir manevî rehber saymaktadır. Milletinin kahir ekseriyeti tarafından nefretle karşılanan bu komünist, kendi mensupları için, bir ata, ve uzun yıllar süren harpleri, Garplının gafleti sayesinde de olsa, idare edip kazanmış bir kahraman sayılmaktadır. Mao ve Lui birer Tito olmamış ve olmayacaktır. Bir zaman sonra o ve onun halefi, Rus komünist liderleri iki haris emperyalist kuvvet sıfatıyla, çarpışabilirler, fakat onun zamanı daha gelmemiştir. Bugün onunla Ruslar arasında çıkabilecek hergangi bir ihtilafa ümit bağlamak kadar büyük gaflet olamaz. Bugün Mao'nun en büyük düşmanı kendi milletidir.

Yakında Kızıl Çinden ayrılmış olan şalahiyet sahibi bir zat "dört bin senelik tarihinde Çin milleti hiç bir zaman böyle toptan nefret ettiği bir rejimin bütün millî hayatını yıkan tedbirlerine maruz kalmamıştır," demiştir. Çin Komünistleri bu muazzam komünistleştirme plânlarını nihaî olarak tatbika muvaffak olmazlar ve bu iş bir iflasla biterse bu onların akibetini tayin eder; şayet muvaffak olurlarsa Çin milleti Asyada bir istila ve yayılma unsuru olmak üzere Rus milletinin yanında daha muazzam bir ölçüde yer tutacaktır.

İngiliz «Sunday Times» gazetesinin Çini de gezmiş, ve 1957 Sinkiang'ı bile ziyaret etmeğe muvaffak olmuş olan muhabiri Richard Hughes, geçen sene kasım ayında Formoza'dan gönderdiği bir makalesinde, Çin Komünistlerinin ananevî Çin elâstikî diplomasisini, usta düşünülmüş vaidlerle oyaluma usulierinin Şarkî

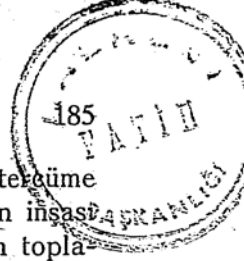
Türkistanda ve göçebeler arasında tatbik etmekte bazen muvafak olduklarını, umumiyetle Komünistlere karşı koyacak unsurlar arasında teşkilât ve iş birliği yapılmasına yol vermemek hususlarında Mao'nun büyük gayretler sarfetmekte olduğunu tebarüz ettirmiştir.

Kızıl Çin'in Hong-kong'dan dünyaya yaymakta olduğu propaganda mecmualarında, ezcümle Türkiye'ye gönderilmekte olan «Peking Review»da Kızıl Çin'de Üniversitelerin ve ilmi müesseselerin tarihte misli görülmedik bir şekilde inkişafından, muazzam seferberliklerinden bahsederler. Bunda hakikatten bir hisse olabilir. Çünkü Kızıl dünyada tahsile ehemmiyet verilir. Fakat bu haberlerin hangisi doğru, hangisi sırf propaganda mahsülü olduğunu tesbit etmek imkânsızdır. Hakikat olan şu ki, Kızıl Çin bugün bütün kuvvetini memleketi kolhozlaştırmağa sarfetmekte olduğundan maarif işlerine sarfedecek parası kalmamaktadır. Bunu Richard Hughes te yazmaktadır.

Maarif hususunda sarfedildiğinden bahsettikleri büyük gayretler ancak Komünist terbiyesine münhasır kalmaktadır. Elbetteki teknik hususlarda Sovyetleri takib etmek istemektedirler. Rusya'da olduğu gibi komünist Çin'de de umumi şiar: «Teknisyen olalım, asker olalım, burjuva fikirlere mesned olan Allahları, dinleri kafamızdan çıkarıp atalım, Rus üstadlarımız ne yapıyorlarsa biz de onu yapalım, komünizm fikrini yaymak için onlarla birlikte âlemi istilâ edelim. Bu yolumuzda büyük engel olan Müslümanlığı, diğer islâm milletlerini ürkütmiyecek tedbirlerle boğalım, ortadan kaldıralım»dır. Onlarca Çin bir tek komünist Çindir. 50 milyon Çin islâmlığının Çin'in bütün tarihinde en aktif unsur olarak yaşayıp gelen büyük ve enerjik bir kitlenin imhasını hedef tutan, büyük komşu milletleri istilâ etmek gayesini güden bu rejim muhakkak, ki infisaha mahkûmdür.

XI Milliyetçi Çinde Müslümanlar

«Milliyetçi Çin» namı altında tanınan Tayvan (Formozâ) Çin hükümeti idaresinde takriben 20, 30 bin kadar Müslüman bulunmaktadır. Hemen hepsi ana vatan Çin'den gelen muhacirlerdir. 1949 senesinden beri burada 2 cami inşa olundu, biri Tayvan'ın başkenti olan Tepei'de, diğeri Koaşung şehrinde. Tepei'de şimdi ikinci bir cami inşa olunmaktadır, ki evvelkilerine nisbeten daha büyüktür; inşaata 1958 de başlandı. Kur'an-i Kerim Çin

müslüman âlimlerinden Shi-Tzi-Chu tarafından çinceye tercüme olunmuş ve geçen sene Teipei'de neşredilmiştir. Camilerin inşası ve dini neşriyat için gerekli para Çin İslâmları arasından toplanan ianelerle temin edilmektedir. Fakat Teipei'de yeni inşa olunmakta olan büyük cami milliyetçi Çin hükümetinin yardımı ile yapılmaktadır. Bu cami mimarî tarzı itibariyle Türkiye camileri şeklinde olacaktır,

Son iki sene zarfında Milliyetçi Çini ziyaret eden Türkiye başvekili, İran şahı, Ürdün kralı ve müteveffa Irak kralının amcası, Malaya hükümetinin bir müslüman olan başvekili ve Türkiye millî müdafaa vekili bu yeni inşaatı görerek memnun kalmışlar, ianelerde bulunmuşlar, bu sayede cami inşası hızlandırılmış şimdi içinde ibadet yapılır bir şekil almıştır. Aynı zamanda islâm memleketlerinin yüksek şahsiyetlerinin bura müslümanlarının hayatına karşı gösterdikleri ilgi de Formoza Müslümanlarına hayat neşesi vermiştir.

Kur'anı tercüme eden Lukman Shi-Tzi-Chu da 1958 de Çin hacıları heyetine başkanlık ederek Mekkeye gelmiş, oradan İstanbul ve Ankaraya gelerek Türkiye'deki islâmî hareketleri yakından görmüştür. Formoza'da bir de «Çin İslâm Cemiyeti» kurulmuştur. Cunu daha 1935 te Nankinds Çin müslümanlarının lideri general Ömer Baycu-ñşi kurmuştu. O zaman idare heyetine general Ömer'den başka Lükman Shi-Tzi-Chu, Muhammed Ali Tappas, Yunus Sun-Shi-Mu ve bu makale sahibi dahildik. Milliyetçi Çin hükümeti 1949 da Formozaya taşındıktan sonra cemiyetimiz de oraya nakledildi. Bu gün faaliyetini Formozada inkişaf ettirmekte olan cemiyetin rehberleri yine eskisi gibi general Ömer Baycuci ile Lukman Shi-tzi-chi'dir. General Ömer Çin millî hükümetinin millî savunma bakanı ve bilahire erkânı harb reisi olmuştur. Şimdi de milliyetçi Çin hükümetinde mühim bir mevki işgal etmektedir. Genral Ömer Baycuñşi yalnız milliyetçi Çinde değil, teknil Çin islâmlığında çok sevilmiş ümumî bir rehberdir.

«Çin-İslâm Cemiyeti» hükümet nezdinde Çin müslümanlarının haklarını müdafaa eder, gerek münevverler yetiştirmek için, müslümanlığı terğib ve teşvik etmek işlerinde büyük bir muvaffakiyetle çalışmaktadır. Bunun neticesi olarak Tayvan'da İslâmiyeti kabul eden Çiuliler çoğalmaktadır.

Eskiden Tayvan'da Müslüman bulunmadığına hükmedilirdi; fakat Tayvanın çok eski ailelerinden bazılarının evlerinde bu ai-

lelerin mukaddesatı sıfatiyle ne olduğu bilinmeden yeşil parçalara sarılı halde muhafaza edilen Kur'an-i Kerim nüshalarına tesadüf edilmiştir. Bu Çinliler ecdatlarının resimleri ile birlikte bulundurulân bu mukaddesata her sene başında taparlar, sonra onları tãnanında yüksek bir yere götürük orada saklarlarmış. Şimdi İslâm Cemiyeti bu gibi ailelerin tekrardan İslâmiyete dönmelerini temin uğurunda muvaffakiyetle çalışmaktadır.

İslâm Cemiyeti çince olarak ayda iki defa bir cemiyet gazetesini neşretmekte ve her sene bir hacı heyefi teşkil ederek Mekkeye göndermektedir.

Çin İslâmları tarihinde bu güne kadar görülmemiş en büyük hadise, son senelerde bu memlekette Kızıl hâkimiyetinin teessüsü neticesinde vaki olan Müslüman muhaceretidir. Bu bilhassa Şarkî Türkistan Müslümanları arasında geniş çapta vukubuldu. Çinin şimalinde ve Moğolistanda yaşayan Türk kavimleri tarihte müteaddit defalar Garp istikametinde muhaceret etmişlerdir. Ekserisi fütühat dolayısıyla fakat bazen de merâ darlıkları, nüfus kalabalığı gibi iktisadi sebeplerden husule gelme bu eski muhaceretler «muhaceret kapısı» ismi verilen Cungariya üzerinden, yahut ta Isıkgöl ve Kaşgar üzerinden yapılmıştır. Fakat bu defa âilem ve akrabalarım ile birlikte benim de iştirak ettiğim bu muhaceret Pamir ve Tibet üzerinden Keşmir ve Hindistan ve Türkistan yoluyla oradao da Türkiye'ye gelmişlerdir. Zaten memleketlerinden ayrılan Sinkiyang İslâmları bu mecburî seyahatlerinin son hedefi Türkiye olacağını daha memleketlerinde iken biliyorlardı. Altaylardan 18000 kişilik bir camia olarak başta Şarkî Türkistan ile Kansu vilâyeti arasındaki Gasköl çevresine taşınan Kazak Türkleri gitmişçe gücü artan Rus ve Çin Kızilları ile savaşa savaşa saflarını seyrekleştiriyorlardı. En çok telefâtı 1950 de Tibet üzerinden geçerken yüksek irtifa ve iklim şartları yüzünden verdiler. Bir kaç sene Keşmirde, Pakistanda kaldıktan sonra 1953 te Türkiye'ye gelerek ufeş aldılar. Şimdi burada hal vakitleri iyidir. Sinkiyang'da Millî Çin (Kua-min-tang) hükümeti tarafından kurulmuş ve tanınmış olan Şarkî Türkistan milli hükümetinde çalışan bir çok zevat ta Türkiye'ye geldiler, bir kısımları Hicazda yerleşti. Mısıra gidenleri de vardır. Düngen isyanlarını idare eden general Ma-Pu-Fang ve maiyeti, bir kaç sene Mısırdaki kaldıktan sonra Hicazda yerleştiler. General şimdi millî Çin hükümetinin Suudi Arabistanda büyük elçi olmuştur. Türkiye'ye gelen Kazak

Türklerinin geçirdikleri macera, Ortaasya Türklerinin tarihte yarattıkları büyük vakiaların en esûr eserlerinden biri olması dolayısıyla cihan matbuatında mecmua makaleleri ve ayrı kitaplar için mevzu teşkil etmektedir. Bunlar arasında Mr. M. Clark'ın «Kazaklar hüriyete nasıl kaçtılar» (*How the Kazakhs fled to Freedom*, Washington 1954) ve Mr G. Lias'ın «Kazakların muhacereti» (*Kazak Exodus*, London, 1956) bu cümledendir. Bu son eser türkçe olarak ta «Bütün Dünya» yayınları arasında neşredildi. Ayrıca İslâm alemleri matbuatında da bu toplu ve facialarla dolu muhaceretler hakkında bir çok yazılar neşredilmiştir.

Bu gün Çinli Müslüman muhacirlerinin genç nesli Türkiye, Pakistan, Hicaz ve Mısır, hatta Amerika gibi memleketlerde tahsili kemâlât etmektedirler. Bu neslin Çinin Kızıllardan kurtulmasından sonra o memlekette yeni bir hayatta rehberlik edecekleri muhakkaktır. Bu yüzden bu yeni nesil muhacirlerinin terbiyesi meselesi yalnız Çinli Müslümanlarını değil belki tek mil İslâm alemini ilgilendiren büyük mesele olmaktadır. Bu hususta İslâm aleminin mütefekkirlerinin irşadlarına, zenginlerinin ve hükümetlerinin maddi yardımlarına muhtacdırlar.

Formozadaki millî Çin muhitlerinde Çin İslâmlarının istikbali hakkında ne gibi fikirler hâkimdir. Bu da çok düşünülmesi icab eden bir mevzudur. Çünkü millî Çinde milliyet fikri hakim demekle iş bitmez. Üstadım Prof. Togan Türkistan tarihine dair 1929 da neşrettiği eserinde (s, 661) bu mevzua temas ederek bugünde üzerinde düşünülmesi icabeden bir meseleyi ortaya atmıştır. Demıştır, ki «Sunyatsin'in halefleri olan münevver milliyetçi Çinliler muhafazakârlıktan uzak, tam mânasiyle muasır insanlardır, Çini tam mânasiyle garpli bir millet olarak ihya etmek için en münim çare sıfatıyla bir çokları hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Amerikada, İngilterede tahsil gören bu adamlar ve münevver kadınları o memleketlerin efkârını kazanmaya çalışıyorlar ve muvaffak oluyorlar». Bu fikir eserin 1929 da neşrine başlandığı vakit doğru idi. Acaba bugün için de doğru mudur? Bu süale de bu yazıları sona erdirirken «EVET» diye cevap vermeliyim. Bu bakımdan onların Teipei'de Müslüman caminin yapılmasına yardım da bulunmaları, Rus çaricesi İkinci Katerinenin 18. asırda Buharada kendi namına cami yaptırmış olması kabilinden bir iştir.

P. S. Bu makalenin tertibi (4.XI.1960) tamamlandığı günlerde Hong - Kong'da münteşir «Tiger Standard» gazetesinde bağımsız Müslüman memleketlerinin gelişmesi ile Komünist idaresi altındaki Müslümanların gittikçe daralan siyasi durumlarını mukayese eden bir makale intişar etmiştir. Burada deniliyor ki 12 milyon Müslümana sahip bir Afrika memleketi olan Nigerya bağımsızlığını kazanırken, Komünist Çin'de ve Sovyet Rusya'da Müslümanların hürriyetlerinin gittikçe darlaştığını görüyoruz.

Nigeryā bağımsızlığı ile Pakistan ve İndonezyr'dan sonra en büyük Müslüman devleti ortaya çıkmış oluyor. Nigeryā Başvekilinin bir Müslüman olmasının bir sembolik ehemmiyeti vardır. Bağımsız Nigeryanın kurulması hür dünya'da büyük bir değişiklik yaratacaktır. Birleşmiş Milletlerce bunlara bir kaç gün önce kabul edilmiş olan beş Afrika cumhuriyetinde, yani Somali, Mali, Nigerya ve Çad'da Müslümanlar çoğunluktadır. Kasım ayı sonunda bunlara Müslüman Mauritania Cumhuriyeti de katılacaktır. Bu da en yüksek nisbette Müslüman nüfusuna sahip olan bir ülkedir. Bağımsızlık yolunda ilerlemekte olan diğer Afrika'lı memleketlerde de Müslümanlar mühim bir rol oynamaktadır. Afrikada bu büyük değişmeler olduğu halde kızıl dünyada vaziyet vehametini muhafaza etmektedir.

Sovyet hükümetinin hariçteki propagandalarında Sovyet Müslümanlarını kullanması bir hakikat isede, şimdiye kadar hiç bir Müslümana yetkili bir mevki verilmemiştir. Komünist Çin'de tahriben 10 milyon Müslüman bulunduğu tahmin ediliyor. Bazı takminlere göre bu sayı 40 milyona ve daha fazlasına çıkıyor. Çin Müslümanlarının durumu Sovyetlerdeki islâmlarınkine nisbetle daha aşağıdır. Sinkiang ve Ninghsia gibi iki «Muhtar Bölge»de devamlı tensikat ve tasfiye yapılıyor. «Çin Müslümanları Cemiyeti» denilen bir cemiyet varsa da bu Pekin hükümetinin Müslümanları kontrol edebilmek için kurduğu bir teşkilattan ibarettir. Kızıl Çin'de ve Sovyet topraklarında bir Müslüman zümresinin millî bağımsızlık hareketinde bulunmasına aslâ müsamaha edilmemektedir. Komünist idaresindeki Müslümanların diğer Müslüman milletlerinin hürriyet ve istikbal kazanmalarından istifade edebilmeleri mümkün olacaktır.

«Tiger Hordard» gazetesinin bu mutaleaları bizim bu makalemizde ileri sürdüğümüz fikirlere uygun olduğundan yazının bu psrçaları buraya naklettik.

C. W. Ş.